

Радмило ВУЧИЋ

ИСПОСНИШТВО И ИСПОСНИЦИ У СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Првобитно је човек непосредно доживљавао свет духа. Тиме је и припадао њему. Постепено, уз ограничења с једне стране, стваралачки напор с друге, издавао је он посебне области свога рада. Тако су се диференцирањем из првобитно целинског доживљаја Стварности изградиле наука и филозофије, уметност и морал. Свака од области стваралачког напора захтевала је пуну пажњу и све снаге, упућене у оба поменута правца, дакле ка ограничењу себе ради концентрације на ужу област.

Али носилац свих акција упућених стварању вредности остао је ипак првобитни, недиференцирани додир са Стварношћу и исконски целосном доживљају духовне личности, у њеном припадању јединственом царству духа. Сви потези душе повезани су у јединство, а означени су узмахом према Праизвору, ако су вредносни. Тај прадоживљај носи у себи све што се диференцирањем уобличи као посебна област културе, дакле свака манифестација стваралачког рада. То је чин додира, везе са Праизвором, сложен и пун могућности које се постепено изражавају, развијају, уобличавају чинећи тиме разноврсност културе.

Нешто мало, али јасну светлост баца ова чињеница на човека, који се са великим напорима и уз велика одрицања пробија до све чистијих облика живљења у Свеобухватноме. То је за њега неодољиво привлачно. Многи који су доживели тај додир двају светова у домену своје личности, захваћени његовом свепродорном снагом, описују га према својој вештини изражавања. Они приказују мишљу и животом како у неизбежне одлике човека спада и његово посматрање свих ствари из перспективе вечности. Тек смисаона целина, и са стране човека лично-целински доживљена, обећава сазнање смисла, вредности и коначног циља целокупне датости и нас самих у њој. Без таквог унутрашњег става за човека од духа нема пуног разумевања нити коначне оријентације у раду и животу.

Другим речима: из религиозног става према Стварности издиференцирали су се сви остали. Зато у своме корену сваки од ових носи одређен и ограничен однос према апсолутној стварности: рационалан код научника и филозофа, естетски код уметника, итд. Стога сваки од њих изражава свој прави карактер једино кад негује тај свој корен, тај свој првобитни однос према религији и Богу. И стога свако велико дело, било да је упућено рационалном, естетском или моралном моменту, црпе своје побуде из религиозног доживљаја Стварности. На-

против, свако дело без овога остаје ограничено на место и време у коме се јави, те нема општи културни значај и вредност.

У своме најчистијем облику формира се религиозни дух код онога који томе посвети све своје стваралачке снаге. Разуме се по себи да и ту има оних који просто иду за другима, има промашаја, има и бродолома. Свуда има „много знаних, мало одабраних.“ За већи успех треба испунити извесне услове. Онда где се покаже потпун успех имамо светитеља. Ту је очигледно присутан у јачој мери један водећи принцип одозго, из нуменалног света. Светитељ не припада само нашем свету. Његова појава је знак присуства Вечнога у свету искуства.

Међутим, онда где се сва животна енергија употребљава за постизање тога највишег идеала религиозног човека, светости, имамо подвижника. Исход његовог напора не зна се, није чак ни њему самоме познат. Али он негује онај најдубљи корен душе из кога црпу своје побуде и снагу сви напори за стварањем вредности. Он ни привидно не кида везу са Праизвором, како то може да буде случај са научником или филозофом. Његово је да буди и снажи, да исправља и упућује оне снаге које ничу из тога става. Њега све потсећа на Творца, све упућује њему. За њега није од интереса ништа појединачно, ништа одвојено, ништа специфично, уколико је лишено везе са Свеобухватним, са Осмислитељем, без обзира на величину и обим — макар то била цела природа или историја човека. Јер све што се замисли без те своје везе не може да се осмисли, разуме, не може да се потпуно објасни путем науке, филозофије или уметности. Још мање може да му се одреди коначна вредност.

То је основно у доживљају Стварности код подвижника. Он се душевно и животно формира према идеалу светости. Ова врховна тежња, оваква душевна упућеност даје карактер целој његовој личности. Цео његов духовни лик формативно је одређен, под утицајем је потега ка свету који је изнад везаности ма за шта у датом свету. Кад се код некога покажу велике снаге јављају се они психички фактори као каузали, чије је признање највише допринело нестајању покушаја у психологији да се човек и његова психа тумаче појмовима стеченим у испитивању природе. Подвижник одлучно решава проблем двојства човековог бића, који проистиче из његовог припадања природи, али у исто време и свету духа, а који без видног успеха решава филозофија кроз целу своју историју.

У напорима да дати свет превазиђе подвижника води вера у постојање једног света „сасвим другог“, и у могућност да се у њега продре. Разуме се по себи да има много степена од онога који у свакој појединости света ствари и промена тражи присуство Творца, до подвижника, који га тако „види“ да цели наш свет постаје сенка, неправи изглед суштинског. Зато подвижник већ у овоме свету живи тим, трансцендентним светом, инспирише се њиме, одређује све у себи уз ослонац на њега. „Побожна духовност води човека . . . То је више него медитација . . . Само ко доживи Бога, зна га“, каже у том смислу српски светогорац отац Георгије Русички.*)

*) Наведене речи живих подвижника потичу из необјављених разговора са њима. Испред њихових имена задржано је уобичајено „отац“.

Као у осталим православним црквама и у српској су подвижници играли значајну улогу. Можда не би било претерано рећи да они чине стуб православља уопште. И то, не само они који по пећинама и пештерама проведу свој живот у посту и молитви, већ и многи који у самој цркви, чак и у световном животу, далеко оду у остваривању идеала моралне чистоте и светости. Испосник је оличење свију оних остварења тих идеала које не само монаси, већ религиозни људи уопште постигну, сваки на своме месту и у њему приступачној мери.

Стога кад овде говоримо о подвижницима мислимо на идеално замишљеног човека који свој живот формира у знаку тежње томе идеалу. Религиозни дух се изгради потпуно само уколико има непрекидно пред очима нуменални свет. Нико није само подвижник, али без ичег подвижничког у себи нико ни од световних људи није вредносна личност. Наш свет је свестрано обухваћен нуменом, и само освешћење доживљаја те чињенице може и њега да осмисли.

Зато нам неколико примера реалног лика подвижника служе да лакше оцртамо право подвижништво, које чини значајну црту православља, али и религиозног духа у његовом најчистијем облику уопште.

Од Светога Саве полази низ подвижника српске православне цркве. О онима пре њега немамо скоро никакве податке. О онима после њега веома мало, и то из два разлога: прво што су скоро све српске цркве и манастири били паљени, сви списи уништавани за време ропства отоманској империји. Друго због једне нарочите црте подвижника, а то је што он не жели да даје гласа о себи, да не би повредио своје јако развијено осећање скромности. Он пише једино кад жели да помогне своме млађем следбенику у тражењу пута спасења. „Аскетa не пропева; он ћути и усавршава се“, каже отац Георгије Русички.

Сам Свети Сава имао је јаку тежњу за подвижничким животом. Његов биограф Теодосије описује га као таквог. Уосталом то чине и други, и то не само прихватајући омиљену форму писања у то доба, већ пружајући доста чињеница из живота и рада самога Светог Саве.

Тако по Теодосију родитељи младога Растка чувши да је њихов син нестao: „...сетише се да га је нико други него онај Рус, калуђер, одвео у Свету Гору, јер још израније знабаху да је (Растко) жудео тамо.“¹⁾

Као млади монах Сава одлази на Атос и обилази многе пустиножителие, који: „...станујући на високим горама заједно са јеленима, имабаху небо за цркву, гледајући Христа у души насликана; тесне им колибе беху травом украшене, у којима трпљаху... Други, пак, живљаху у каменитим пукотинама, или у провалама у земљи, или на камењу морском, као птице угнездивши се, кишом и ветром мучени, сунцем и знојем паљени, и зимом и мразом мрзли... Храна им бејаше како ко могаше: неки узимаху мало хлеба, и то ретко; други пак задовољаваху потребу родовима дрвећа и дивљег биља које ту расти-

¹⁾ Старе српске биографије. М. Башић. Срп. књиж. задр. Београд, 1924, 86.

јаше; пиће им бејаше из камена горска слатка текућа вода, којом гашаху жеђ, и не беху сну много порабоћени.“²⁾

А Сава: „Видев их све да су наједном обрнули од света и онога што се у свету налази, и да се више не старају о оном што је светско, да је њихов живот чист и безметежан, скоро анђеоски, задиви се и, утувив труде њихове и старања и блажена њихова зближавања Богу, записа то на хартији срца свога . . ., па примив од њих многе и корисне поуке, молитву и благослов, понесе стрелу ревновања у срцу свом.“³⁾

Нашао је млади монах у овим пустиножителјима мисли и осећања, схватања и тежње које су и њему биле у души. Одјекнуо је у његовој души глас тих људи, и ојачао тежњу коју смо видели код њега већ као дечка и младића. Није ништа погрешније него тумачити целу појаву Светога Саве као дипломатски гест. Општа је склоност човекова да друге људе тумачи уносећи у њега сопствени лик. Тако се често још и данас чини са Светим Савом: претставља се као човек који је свестан да је црква потребна ради осигурања световне власти, али да права, дубока религиозност једва да је потребна.

Јер, по повратку у манастир Сава пред игуманом „паде на колена и замоли за благослов да га отпусти да с оним пустињацима одвојено проводи живот“.⁴⁾ Ако само довољно објективно замислимо доба у коме је живео, духовну атмосферу која је владала најјачим духовима епохе, поступак Саве није ништа необично нити се сме тумачити неким закулисним намерама. Међутим, игуман је био искусан човек, знао је да подвижнички живот има своје ступеве развоја, и не одобрава му молбу. За подвиг је потребна дуга припрема у заједничком манастирском животу.

Но зато у самом манастиру живи монах Сава животом врло блиским највећем подвигу. Теодосије то описује сликовито: „Дању дакле, у потребама телесним служаше браћу, а ноћу имађаше у молитвама многа обноћна стајања, да се мислило да је бестелесан или да му је тело некако од меди а оживљено, а легање доле и мноштво клањања, којима умртвљаваше пут, ко ће испричати! Хлеба и воде окушаше и то оскудно, те исцрпљиваше младићки цвет; уз то се мрзнуо од зиме и само оскудна власена хаљина беше му довољна, и, увек бос идући, доби тако очврслу кожу, да се није бојао од каменог убоја. Тако чинићи, биваше некакав немилостив и љут непријатељ својему телу.“⁵⁾

Доментијан га такође описује као изразитог монаха: „јер у младости својој никад се не насити сна очију својих, нити даде покоја коленима својим“.⁶⁾

Кад је дошао у манастир и сам Немања, тада већ монах Симеон, осећа као отац аскетске подвиге свога мезимца. Њега: „У срце дираше гледајући како удови његова сина падају од мноштва клањања“, те старац „састрадаваше душом у свеноћном распећу његову . . . и оплакиваше младост младићеву, трудима мучену“.⁷⁾

²⁾ Исто дело, 97.

³⁾ Н. и. м.

⁴⁾ Исто дело, 98.

⁵⁾ Н. и. м.

⁶⁾ Доментијан: Животи Св. Саве и св. Симеона. СКЗ. Београд, 1938; 61.

⁷⁾ Теодосије у пом. делу, 113.

Чак и разбојници, сусревши монаха Саву са чуђењем: „посматрају и худост ризе власене и босотињу ногу његових по оштру камену.“⁸⁾

Тешко је Сава одлучио да се врати у Србију: „... не могао се одвојити од сладости живота у пустињи, у посту и мучењу, још више клонећи се... славе људске“.⁹⁾ „Јер имао беше несаломљиву и неослабну жељу да се од својих уклони, па шта више беше усрдан да у пустињи или туђини као убоги и заврши живот.“ Но на ту мучну одлуку нагнала га је његова велика љубав према човеку, који у хаотичним приликама у земљи тешко страда; као и љубав према цркви, која недовољно организована не може да служи вернима као уточиште и охрабрење; најзад љубав према Христу, чија се реч слабо чула у земљи.

Према Атонском Патерику пошавши у земљу Сава тужи за Светом Гором: „О, коликих блага лишавам се ја, проклету? Колико је овде било богатства! Овде сам могао, без икакве светске бриге, да се молим Богу у тишини, — и све с изменило сада ради бескорисне људске славе! Уви мње! Ко неће да заплаче над мојом судбином! Са какве висине сам ја пао а шта добијам! Господе Боже мој, у кога се надам, удаљавам се из ове светиње, одлазим из Свете Горе. Ако је на мени воља твоја блага, молитвама пречисте твоје Матере и угодника Твојега Симеона, оца мога, не остави ме у таквој бризи, мене који падам у потиштеност.“¹⁰⁾

По себи се разуме да није могућно проверавати да ли су то биле речи самог Светог Саве. Али је несумњиво да оне одговарају психи свога доба и свему осталом што знамо о самом Светом Сави. Не смемо поћи стопама неких савремених научника, који у страху од неегзактности заборављају оно што је битно: истинску слику једног доба или једног човека.

И дозније, кад је већ много урадио на осигурању православља у земљи и његовог благотворног утицаја на верне и општи културни развој, он са тугом говори: „Вас ради оставих слатку ми пустињу.“ Никад он није прежалио тај свој корак. „Ради вашег спасења презрех, велим, и своје спасење“.¹¹⁾ Уосталом, то је разумљиво ако се замисли лик човека његовог кова и изграбености. Јер је његова душа тежила пре свега и најјаче Богу, светом животу у повучености и подвигу.

Карејски типик показује такође како је монах Сава био строг у подвигу. Кад је сазидао ту испосницу — у којој и сада борави монах најсигурнији у подвигу — он: „одрече се многога. Сам у тиховању у ћелији одвајаше се од свих појањем и молитвама к Богу, понављаше младићке труде, живљаше оскудним животом и још хуђе но пре, пошћењем и бдењем, клањањем на коленима и ноћним стајањем још виши постаде.“¹²⁾ „И ко би могао исказати, чиме је био усрдан да у трошном телу постигне живот беспутних.“¹³⁾

⁸⁾ Теодосије исто дело, 102.

⁹⁾ Теодосије исто дело, 174.

¹⁰⁾ Атонски Патерик, I, 122 и д.

¹¹⁾ Теодосије исто дело, 192.

¹²⁾ Теодосије исто дело, 128.

¹³⁾ Теодосије исто дело, 133.

Зато и по доласку у Србију, код Студенице он зида у планини испосницу, у коју се повремено повлачи, да би у самоћи, молитви и медитацији проводио часове духовног снажења. Немамо писаних података да је та испосница од њега. Али постоје разлози да то можемо сматрати као поуздано. Прво, она сама као грађевина говори да ју је у то доба могао зидати само човек са владарским средствима. После тога, традиција, веома жива у народу тога краја, говори јасно о таквом пореклу зграде. Још постоји породица која с колена на колена наслеђује задатак да се стара о испоснику у случају нужде. Најзад, психолошки је сасвим јасно да је човек изграђен у духу светогорског схватања вере, са изразито испосничким склоностима, морао да осећа потребу да се повремено повлачи у самоћу. За њега је рад у цркви, тада уско повезан за економске, дипломатске и остале државне послове, био увек извор туге и тешког бремена. У самоћи и медитацији црпао је он снагу да очува чист верски карактер цркве, а себи утеху и укрепљење. И онда кад је иступао као дипломата, присиљен на то тешким стањем у народу, Свети Сава је успехе постизао на основу свога ауторитета који је стекао као верска личност. Јер он није волео чак ни висок црквени положај, који му се нужно наметао због његовог порекла. Његово расположење пред други полазак у Свету Земљу описује Теодосије психолошки тачно: „А Свети, као што много пута рекосмо, клонећи се људске славе, намисли да остави власт првосветитељства, и, ако буде воља божја, . . . опет врати и да се, ван власти, усами у мучању. И тим се од њих ослободи.“¹⁴⁾

У Светој Гори и у Србији увек је било следбеника Светога Саве. Они су имали пред очима његов пример и потстрек у његовој снажној личности. Посебно у студеничкој испосници и Светој Гори било је увек подвижника који су се угледали на њега.

*
* *
*

Споља посматран, живот испосника изгледа једноличан, монотон и без великих догађаја. Међутим, ако се приближимо том верски јако изграђеном човеку и загледамо у његову душу видимо један веома сложен, интензиван живот, пун успона, разноврсности, борбе и напора. Не треба заборавити да је човек тога става према свету носио кроз две хиљаде година целокупан културни живот западноевропског културног круга. Све што је од најдубљих мисли и најсуптилнијих емоција и тежња створено за то време учињено је под вођством његових најбољих претставника. Да бисмо га боље упознали посматрајмо га с обзиром на три момента у њему: 1. на његов став према датом свету и животу; 2. на његов интелектуални живот; и 3. на смирење које он постиже.

1. „Кад живим као да не живим онда је добро“, каже отац Георгије Русички. У своме напору да се оспособи за свет слободе подвижник је каткад опор у изразима. „Живим као да не постојим“, каже даље отац Георгије. У човеку треба да се изврши једна трансформација, развија он даље своју мисао. То је подухват који захтева велику

¹⁴⁾ Теодосије исто дело, 221.

снагу. Један нови извор побуда треба да замени природне инстинкте и нагоне. То се може постићи једино великом вером, оном која прожима целу личност и подвргава себи све њене покретачке снаге.

Тежња светости захтева ослобођење од свега природнога. Али, то не значи устајање против природе; не тражи се њено уништење, убијање, већ само подвргавање њених снага вишим циљевима. Поред света природе треба остварити у себи царство духа. Има нечега у подвижнику што Берђајев карактерише говорећи о себи да се увек осећао као човек који је бачен у један страни свет и онај који је овде увек био само пролазник.

Није у праву Макс Шелер кад тврди да је први акт у стварању негативан. То је „нон фијат“ а не „фијат“, како он мисли. По нашем мишљењу најјачи покретач одрицања од овога света лежи у дубоком доживљавању свеprisутности Божје. Како постоји животни полет, животна стваралачка снага, тако постоји и духовни полет, духовна стваралачка снага која је упућена надискусственим вредностима. Подвижник је пун тога доживљаја. И он црпе своју снагу из тога. Отуда његово самосавлађивање није негативан акт; то је позитиван, стваралачки корак ка свету нумена. Отуда лакоћа, и чак задовољство у том поступку.

Тако се мирно може рећи да основни став подвижника није негација, већ одлучно потврђивање. Он потврђује вредности, а пориче једино невредносне појаве. У њему преовлађује предосећање блаженства, зато лако може да се одриче задовољства које брзо пролази. Његово осећање уздизања у бесконачност руши сваку везаност за свет појава, коме припада по нужди. Отац Митрофан Хиландарац каже: „Тешкоће су, једном речју, Крст на којем је монах свакодневно распет, но на којем се он тихо радује своме претстојећем васкрсењу“. Тешко је ма у којој другој етици наћи боље осмишљено оправдање зла, тешкоће и окајања као неизбежног пратиоца датог живота уопште.

Православни подвижник не уништава живот јер не може да прозре мистерију његовог стварања. Али он га подвргава ономе што указује на сигурно присуство вечнога у њему. „Кад монах напоре своје „уске стазе“ прихвати целим срцем из љубави према Христу, онда је његов живот сав прожет тихом радошћу“, говори даље отац Митрофан.

Трајно је у подвижнику једно расположење не само упућености вишем свету, већ присуства у њему. Захтевом душе чини оно сваки корак у одрицању. Јер, упореда са тиме иде и остваривање света вредности. Отац Арсеније Хиландарац прича: „Устанем сат пре правила. Спремим се и чиним метаније и монашку молитву: „Господе Исусе Христе, Сине Божји, помози мени грешноме.“ Кад изиђем у порту црква ми се учини као мало небо. Нешто је ту што се устремило на горе.“ Стога: „Онај који је решио да буде монах није му тешко“. Исто говори и отац Никанор Хиландарац: „Главна је одлучити се.“

Са још више поетског заноса говори о томе и отац Георгије: „Уздихем се високо изнад облака и звезда. Песма славуја који величају славу Божју одушевљава ме. Усамљеника напада Зли, да би га одвојио од Бога. Али уз помоћ Божју... та борба му не пада тешко. Што јаче одрицање тим је борба лакша.“

О тачности и искрености ових речи оца Георгија сведочи радост која избија из његовог лица кад ово говори. Други доказ треба тражити у његовом животу: не иде се лако у пустињу, не живи се на основу ловршних мисли и лабавих убеђења од сүвог хлеба и дивљих плодова. Уз то, отац Георгије је веома образован човек који би могао ма где у свету да створи себи пристојан живот. Кад он спомиње Христа његове очи су пуне сјаја, његов глас је свечан, мимика његовог лица је изразита, уметничка, али не извештачена. „Све је за мене лепо, али не без тебе, Христе . . . Царе, тебе ја хоћу. Небесно сунце је Христос . . . Познање Христа је сама благодат Божија“.

Цела појава оца Георгија показује како је висок предмет његовог одушевљења, како је велика и изворна снага његовог подухвата и његовог стремљења. Пред тим призором није могућно замислити да га његов подвиг стаје само мука и да је његов живот пун негација. Он је пре свега потврда снага духа. Као и у другим областима и овде херојски гест сноси собом извесну зачараност лепотом крајњег циља. „Први корак у нашем кретању спасењу лежи у самоодрицању“, каже отац Арсеније Хиландарац. Али он даље објашњава да је тај корак последица доживљавања величине Божје.

Чистота је прво што се мора постићи. А то значи чистота од власти нагона. Очишћење је буђење нових снага, коме лако следује изазивајући радост новорођења. „Мудри монах обуздава своје тело“, каже отац Георгије и објашњава даље своју мисао: две струје теку кроз човекову душу: позитивна и негативна. Позитивна остварује врлину. Свест о високом идеалу развија снаге које служе његовог остварењу. Али, оно што се поставља као сметња томе мора се обуздати. Ова два процеса: „збивају се истовремено . . . Ја корачам к Богу, а борим се против зла. Све то чини живот.“

Симеон Студенички говори исто: „Само се треба одрећи свега, сваке телесне потребе; и Бог ће све дати.“ А снагу за то одрицање даје вера, Бог, доживљај сигурности у његово постојање.

Можда се овде каткад претера у изразу, у речи. У самом животу подвижника све је одмерено, смишљено, усмерено крајњем животном циљу. Ту нема бесмислене аскезе, већ само овладавање нагонским уколико се то захтева за смирено живљење у свету духа и вечних вредности.

Несумњиво је дакле да подвижник не спада међу људе који чекају своју судбину; он је сам кује. Речи оца Георгија сведоче о томе јасно и заступају многе других подвижника. Он каже: „Ако не можеш много метатија и поста имај страх Господњи . . . да би срачно унутрашњим трудом заменио телесни.“ Јер треба: „телесним радом прослављати Господа.“ И даље: „Што се тиче страсти, дај бич! . . . Подвиг се тражи, труд, напор.“ Зато и отац Арсеније говори: „Ко није у стању да умре под плотом нека не иде у монахе.“ Колико је јаче осећање о продирању у један живот вођен идејом, толико је код ових људи јача свест о невредности живота осигураног самим природним мотивацијама.

Може се стога рећи да је држање према животу и његовим снагама код подвижника одређено двама моментима. Прво, он доживљава свет духа и надискуствених вредности евидентно, јасно, сигурно, и

то као свет праве реалности, виши од реалности искуственог света. Једном безвернику каже отац Арсеније: „Да Ви постојите, у то нисам сигуран; али да Бог постоји, у то сам потпуно сигуран.“ Код верујућег човека немогућно је да заустави свој поглед пред делом и не види целину која тај и све остале делове обухвата и собом тумачи, осмишљава. Друго, што при томе одређује подвижника јесте иконска човекова потреба да се уздигне изнад овог света, да продре до нумена. То је најјача тежња духа у верноме. Само вештачки може он да се одвоји од свеобухватне стварности и заборави у бризи око свакодневице. Границе освешћује на све стране ум дубљег мислиоца; границе које се умом не уклањају. Отуда неугасива тежња да се свака појединост доведе у везу са праизвором.

Грех и окајање

Свест о греху, осећање греха и опште грешности света има свој корен у овом доживљају реалности надискуственог света, из кога се човек издвојио, који је добровољно напустио. Све снаге подвижника мобилише и упућује једном циљу идеал светости. Нумен је невезан за материју, слободан од сваке границе просторно-временске датости. Отуда потреба за окајањем, за самосавлађивањем, за самоодрицањем. У нашем свету присутно је нешто од зла, мада оно није реално. Зло је пролазно и сенка правог света. Али, оно се мора свладати. То одређује став подвижника према датом животу.

Сложена је реакција душе на утисак Свеукупности. Најјачи је у томе осећај границе, недовољне, несавршенства нашег света. „Други“ свет је прави; у њему је суштинско биће. Платоново царство идеја јавља се у другим појмовима код свих дубљих мислилаца, не само код религијских. Немогућно је потиснути дубоко потребно знање о пролазности емпијске датости, о њеном привидном и променљивом карактеру. Греховност је суштинска. Не само код Буде, већ у свима религијама суштински је други свет, нумен.

Стога не изненађује што код подвижника видимо да грех и окајање играју важну улогу у његовом мишљењу и животу. Појава подвижника је уопште израз хришћанске свести о потреби изграђивања тога другог света, света вечних вредности. А то претпоставља одлучну акцију на окајању, испаштању, на стварању вредности које поништавају зло света појава. Одлучно задржавање мисли на проблему окајања брзо указује, међутим, на његов општи карактер. Оквир индивидуалности онемогућава посматрање из даље перспективе и не пружа коначна решења, па је то и овде случај.

Највећи у хришћанству били су не само духовни прегаоци, већ и велики карактери, код којих је свест о потреби окајања била пресудна за њихово држање. Код њих је било јако осећање потребе за подношењем жртве, за поништавањем зла које се у свету стално одржава због његове везаности за њега.

Већ чињеница да се зло, граница, патња не може искоренити намеће потребу самосавлађивања и спремности да се подноси. Још је важније да се она мора да усклади са моралним захтевом; боље рече-

но са идејним захтевима уопште. А то није могућно ако се не призна активно испаштање, кориговање зла. Саодговоран је човек за постојање зла чим је унутрашње везан за Свеобухватно. Тако је и са целом човековом стварношћу. Будући тога свестан, позван је да га испаштањем неутралише.

Ово јако осећање у вези је са многим утанчаним мислима и осећањима социјалним, моралним, естетским, интелектуалним. Човек се нужно своди на место и тренутак ако не развија свој сложени доживљај припадања једној нуменалној стварности.

У самом животу смирење моралног Ја постиже се једино признањем потребе окајања. Без тога човек није довољно активан у борби против зла. У томе је и достојанство човека. Испаштањем он се уздиже изнад греха и смрти. Не само што импонује личност која не тражи ништа за себе до да испашта људску греховност, она је неопходна као коректив свакога од нас. Има нечег величанственог у напору да се превазиђу снаге природе у име закона морала, идеје, духа, из љубави према другоме. У томе видимо шта човек може кад хоће. „Монашки живот је највећи у својим тешкоћама“, каже отац Митрофан Хиландарац. Још јасније говори он о томе даље: „Тешкоће су за монаха награда и изрази Божје љубави према нама који смо овде на земљи под законом греха, а који само кроз жртву може да се анулира. Подношење тешкоћа је још и доказ наше послушности према Господу — држање његових заповести — чиме се потиरे адамовска непослушност.“

Оваква мисао даје право на питање упућено нашем савременнику, који све очекује од пењања на месец: да ли ће нас то начинити бољим, племенитијим, моралнијим? Да ли нас у томе послу води љубав према ближњем или, напротив, утркивање у сили и моћи?

У крајњој линији самосавлађивање, које признаје свака етика, носи у себи признање бар извесне врсте окајања. Чак је и Кант својим категоричким императивом хтео да нагласи трансцендентни карактер морала. Јер „општост“ идеје морала не значи само њено обухватање свих датих субјеката, већ њену надискуственост. Да није тако осећао и мислио не би могао да правда своје признање примата практичном уму над теоретским.

У сваком случају, подвижник уздиже свест о неопходности окајања за сваки здрав морал, и то до мере која је видљива за сваког. Успостављање и одржање исправног односа према нумену захтева окајање због одвојености од њега. Напротив, без тога свако самосавлађивање би нестало, а морални живот би се свео на природну законитост. Јер: „Вера није теорија него живи факт“, каже отац Георгије Русички. Значи да је велика вера непресушни извор побуда, снага које постижу „милост“, тј. помоћ, ослонац на трансцендентни свет. „Велика је ствар осетити себе као несавршеног иако нико ништа не пребацује“, каже отац Никанор Хиландарац. Несавршенство нашег света је начелно, опште, као што је општа и тежња нумену као савршеноме.

Скоро преминули Хиландарац Ор овако тумачи своје старачке патње и болести: „Божји је поглед на мени; нека ме (болест) мучи; то је потребно.“ И даље: „Да ми Господ није послао болест, ја никад

лица Његовог не бих видео.“ Отац Арсеније говори слично: „Искушење је потребно; захваљујем Богу што ми је дао искушење.“

Зато отац Георгије говори да треба живети тако да се без обзира на могућности за удобност живот сведе на минимум потребан за спасење. Живот чувамо само стога што се и у њему огледа присуство Творца. Ако заузмемо исправан став према Свеобухватном онда је, по речима оца Георгија „наш живот обесмрћавање“, тј. окајање, поништење његове греховности, са којим упоредо иде и прелажење у нуменални живот, у праву стварност.

Човеку је дат живот као свима осталим створењима. Али њему је задат вредносан, вечни живот. Он мора да га стекне; борба и одрицање добијају свој смисао од крајњег циља. Идеал светости је у хришћанству нека врста негације, очишћења, али које долази као последица позитивне тежње његовом остварењу. „Зато монах схвата свој подвиг у смислу одуживања, не стицања“, каже отац Митрофан. И то, „одуживање“, окајање је општа обавеза за човека, не само појединца. Монах је на врху човекове тежње светости. Зато, по даљим речима оца Митрофана, „братство је једно тело у којем болест боли све до најјачег, и здравље прожима све до најслабијег.“

2. И н т е л е к т у а л н а активност подвижника је веома живахна. Она би се могла посматрати као континуирана хришћанска мисао о основним верским учењима, истинама, са друге стране као мисаоно оправдање самог подвижничког живота, који код свакога носи у извесној мери индивидуално обележје и тражи своје оправдање.

Али, мисао и живот су код религиозног мислиоца тако тесно повезани да се ни разматрања о њима не могу подвајати, сем у апстракцији. Врховни је његов захтев да живи по истини и за истину. „За теоретски, богословски пут ми се не боримо толико. А да би осетили Бога, идеал или созерцаније лицем к лицу. Ту почиње вечни живот . . То је д у х о в н о сазнање, практично. Међутим, теоретски начин значи умосозерцаније“, говори отац Георгије.

Филозоф емпириста полази од искуства о природи. Он тражи да упозна живу и мртву природу, поричући могућност даљег сазнања. Остаје пред њиме понор између искуственог света и нумена.

Рационалиста се окреће човековом уму. Математичко у природи и логичко у уму обично се поклапају за њега, и обећавају даљи корак у сазнању.

Целинско и ирационално у природи жели да упозна интуитивниста непосредним актом духа. Но, ни он не иде даље од области искуственог света, у коме се нужно наиђе на нешто неприступачно рационалним категоријама.

Обухватније поступа хришћански мислилац. Домен сазнања проширује се код њега двоструко: откровењем мења његову мисао сам Бог; тиме се чини схватаљивом веза између света и Бога. Друго, нестаје непремостив понор између два света. Он налази могућност да човек приђе истини о суштеству, не само о појави.

„Лицем у лице говори човек с Богом једино у свом срцу“, каже отац Арсеније. Дакле, сазнање о правом свету, о царству Божјем, не долази из ума нити преко искуства, већ постоји један други орган,

срце. Битно се разликује сазнање срцем од другог јер се доживљава целином личности. Оно је обухватно. У „срцу“ је ум, искуство, доживљај нуменалног света. То је „мистични доживљај, али реалан у највишем смислу“, по речима оца Георгија.

Сазнање које пре свега интересује религиознога јесте сазнање вечне истине. Природу није тешко упознати, али то сазнање не служи уздизању изнад ње, спасењу. То је сазнање које оставља у природи. Потребно је сазнати истину о надискуственим вредностима. То је сазнање које мења суштински, које ослобађа закона природе јер буди мотиве нуменалног света. Оно омогућава изграђивање вредносне личности. Оно активише све сазнајне функције, и у исто време животно-формативне снаге које су усклађене са идејним захтевима. Живљење у знаку сазнанае вечне истине могућно је јер она долази одозго, из свога домена. Сазнање је процес који доказује појаву нумена у човеку.

Сазнање срцем

Срце очишћено прародитељског греха постаје средство, место сазнања. Љубав, милост, благодат, откровење — све то доказује да човек није ограничен само на једну област, већ продире у свет нумена.

У овом смислу говоре подвижници, од којих ћемо овде споменути само неколико њих из српске православне цркве. Тако Митрофан Хиландарац каже: „разум остаје код своје куће, у срцу, и Господ му је тада најближи. Ту се добијају директни налази шта у датом тренутку треба урадити и како у датој ситуацији поступити. Онда је сваки тренутак испуњен молитвом или мистичним гледањем, јер је Господ ту.“ А олац Георгије даје одређено схватање монаштва уопште кад каже: „Тако је живот монаха непрекидно огледање Бога у срцу.“

Значи да се мисли на сазнање које буди покретачке снаге. Срце је орган сазнања које није само то, већ извор мотивација. „Богословље је пребивање у Богу... Ако не проживимо, богомислије и књига мало су корисни,“ тврди отац Георгије. Јер: „У срцу је сва истина Божја, ... сва ученост не вреди ако нема опитног богопознанија у срцу.“

Боље би било говорити овде о истоветности, или општости мотивационог центра у срцу, како његовог рационалног тако и акционог момента. Сазнање истине и њено отелотворење полазе из истог средишта, из срца. Истина о нумену је стваралачка јер је нераздвојна од своје првобитне форме, дате у прадоживљају. „Шта радиш?“, пита се отац Георгије, и одговара: „Силазим с ума! Где? У срце. Јер је ту живот. Корен живота је у њему. Царство Божје је у срцу.“

О овом првобитном доживљају говори отац Георгије, из кога је диференцирањем постао не само религиозно, већ и естетско, рационално и морално држање духа према целокупности ствари. Ту је права истина, која поставља мост привидно срушен развојем разума, мост између два света који се суклобавају у човеку, али који у религиоз-

ној души постоји од вајкада. И отац Георгије говори даље: „Дакле, циљ хришћанске мистике је обожење или богоуподобљење. То је највиша богословска идеја. То је живи унутрашњи факт, акт, опит, доживљавање или преживљавање . . . Тако ми суштаствено, најреалније, непосредно созерцавамо славу Божију.“ Али је за то потребно етички се изменити. Јер: „Подвигом се срце чисти. Од тога зависи и наше спасење.“

Са мисаоном активношћу у науци дешава се један необичан процес. Она се сведе на свој рационални део, види само рационално у свету, док остало прогласи за небитно или чак за непостојеће. Или све сведе на област коју ограничавају чула, скупља искуства о природи, а уму призна једино улогу сређивања, систематизовања искуства. У Кантовом критицизму не мења се ништа битно: субјект сазнања остаје ограничен на логички обрађено искуство; све даље води „антиномијама“.

У сваком од поменутих случајева сазнајни процес је себе вештачки издвојио из целине дате стварности у прадоживљају, који се првобитно доживљава целински и као целина. Отуда упорна одбрана религиозног мислиоца против свођења обухватног сазнања на парцијално.

Још нешто: „Овде је етичко, док је умосозерцаније теорија“, каже отац Георгије. Сазнање религиозне душе захтева „уподобљавање“, освешћавање о домену научно-филозофског сазнања, упоређеног са његовим. Захтев душевног очишћења не поставља се филозофу, јер његов домет не иде даље од природе. Међутим, како даље говори отац Георгије, „ми супер-рационалну истину, догмат, можемо у срцу проживљавати.“ Једним примером објашњава отац Георгије тај свој нотички став, који се, уосталом, може наћи и код светих отаца, као нпр. код Јустина. „Богочовечанство се не изводи само умозрително, него из факта живота. Ако доживљај имаш, не идеш до созерцанија, већ од живота, од факта искуства, од факта о Исусу Галилејцу. Његов живот се манифестовао тако да је он Бог и човек. Његов живот, наука, чудеса јасно доказују да је он истинит Бог . . . Као човек он је био уморан, седео, јео, ходао, итд . . . Силом свога божанства он је васкрсао.“

Тако религиозни мислилац решава два важна проблема: долажење до истине о нуменалном свету, и измена живота под утицајем сазнања. Сазнање код њега није теорија, оно је формативна метафизичка снага. То је снага која два света, искуствени и трансцендентни, враћа у њихово првобитно јединство. Тако се може разумети мисао оца Георгија, којој има сличних и истоветних од Старог завета до данас: „Човек је живи храм Божји, у срцу, у духу, где је религија открочење, природно открочење Божанства.“

Исто тако јасно је зашто овај православни подвижник тражи: „догматску веру треба преводити у срце“, дакле доживети је на начин првобитно дат души вернога. Такво, целосно доживљено сазнање носи у себи критериум: захтев живљења по њему. „Значи да догмат није толико теорија, није дискурзивна формула, него живи факт“, објашњава отац Георгије, и излаже даље на примеру учења о тројичности Бога. „То је акт, дело религиозности. То је чуство Божанства. Срце хоће

„укус“, кушање, осећање. Тако догмат, симбол силазећи у срце осети се. Тако ако хоћемо можемо надрационалну истину у себи проживљавати.“

У овом моменту мишљења православног мислиоца налази се разлог због кога му каткад пребацују да не води рачуна о датом свету. Уствари, он се пре свега обраћа „срцу“ као првобитном и обухватнијем органу сазнања; и друго, он упознаје присуство стваралачког момента стварности, који долази од самог светворца. Мисаона конзеквентност доводи нужно до схватања стваралаштва као дела онога који је неограничен. Без тога нема коначног разумевања почетка, смисла и краја света и живота.

Тако се у религиозном ставу субјекта сазнања налазе два момента, етички, тј. онај који потиче од Апсолута и води к њему; и психолошки, тј. искуствено остварени. Двојство човековог духа — предмет сваке филозофске спекулације — постаје разумљивије. И тако је „наше општење са Богом живо, непосредно . . . То је сазнање као дар Духа Божјег“, мисли отац Георгије.

Потстицаје за размишљање у овом правцу не добија наш подвижник само у књизи. Он их налази свуда око себе. Религиозна душа је активна, стваралачка, покретачка. „Свака твар води ти мисао Богу. Ти видиш у свакој ствари доказ триипостасног Бога“, описује отац Георгије живост своје дубоко религиозне душе. „Све говори о тајанствености логоса који је створио свет: ове стене и све око нас . . . Тако созерцаваш ту дивну књигу, свет Божји.“

Кад у неком филозофему има искре истине она потиче од оних који је добијају не путем филозофирања, већ непосредним додиром са надпролазном стварношћу. Оно што је трајно и остаје има свој дубок корен у продору једног вишег света у човеков ум. Избија оно кроз личност, нарочито кроз њену религиозност. Отуда највише истине нису дошле из филозофије, већ из религије. Каткад стидљиво скривена у филозофији под другим именом — обично под недовољно одређеним, нејасно дефинисаним појмом моралног добра, као код Платона, Канта, Хербарта и многих других, — вечна истина се преноси мењајући своје појмовно рухо и показујући своје право порекло тек ономе који дубље, целински доживљава њен извор.

Отуда су ови носиоци чистог религиозног духа инспиратори и чувари света сазнања. Свесни релативности и граница знања о природи, они са сигурношћу доживљавају истину о свету до кога се не продире једино умом. Откривена истина, заснива, осмишљаје наше релативне истине. А њу нико дубље не доживљава од религиозног духа. Највишу истину тражи подвижник. Не живи он у незнању, како му се каткад из неразумевања пребацује. Он тачно одређује разлику и вредност сваког сазнања. Класификујући сва сазнања њему није тешко да им одреди праву улогу и значај за духовни лик човека уопште. Зато говори отац Георгије: „Сва ученост не вреди ако нема опитног богопознања у срцу“.

Зауоставимо се још мало на овом нашем мислиоцу, веома ученом а по животу најстрожем испоснику, оцу Георгију Русичком. Полазећи од Исака Сирина он даје теориску основу учењу о целинском карактеру сваког вредносног доживљавања и сазнања на коме се оно

заснива. Њега привлачи сазнање које носи и коначно тумачи сва наша знања о природи. Зато се обраћа — како смо већ изложили — извору покретачких снага, „срцу“. Он доказује да је доживљавање Бога у срцу искуствено, опитно, реално. Оно није само логичко, оно је више него то. Логичка мисао само пружа накнадно тумачење тога искуства; сам доживљај је примаран, изворан. То говори о богословљу које значи пребивање Бога у срцу. У чистом срцу одражава се Света Тројица. То је његово „знање“ о Богу. У исто време то је извор свих врлина вернога. „Чим је човек измирен са Богом, у његовом срцу је престо Свете Тројице“, каже отац Арсеније Хиландарац. Снага доживљавања Бога у срцу не може се обележити као само рационална, емоционална или волициона; она је целосно-лична. Она одређује личност како и у погледу душевне структуре тако и у погледу рада, акције, поступка. Подвижник постиже стање у коме се одређује нуменом као извором мотивација; у њему се тај додир остварује. То значе речи оца Георгија: „Искусством се преживљава Бог.“ Бог не силази у свет искуства; он дејствује у њега. Пред евидентношћу, пред сигурношћу доживљаја оца Георгија — а он није једини у томе — нестаје парадокс овог тврђења и за нас који се при одређивању значења појмова ослањамо само на науку.

Тако отац Георгије и тумачи незауостављиво ширење хришћанске истине. Он говори: „Прешао је Дух Свети и на нове нације — преко Грка на Русе и Србе, на Словене. То је словенски мистицизам: не интуитивно, већ опитно доживљавање Бога у срцу. То је делотворно, не толико човечанско доживљавање, не логичко, не дијалектичко, но стварно опитно. Мистицизам је у том смислу врх сваког богословља . . . То је созерцатељно богословље срца . . . То је извор љубави, страха Божјег.“

Оваде би било добро још с једне стране истаћи разлику између сазнања филозофа и доживљеног сазнања подвижника. Први се задржава на знању које са животом, са врлином не мора да има везу. Други као сазнање признаје само истину која покреће његове снаге, одређујући их по смислу и правцу. Знање које не води вредносној акцији претставља само логичку игру, речи без одјека. Богомислије и књига, мисли отац Георгије, не могу се узајамно замењивати; или су унутрашње повезани, или их нема. Тако се остварује садашњост која носи у себи вечност. Тако се прелази у будући живот. Јер: „Суштину Божју немогућно је одредити; она се може одредити као суштаствујућа, али даље не. Никакво име није довољно . . . Свети Јован Богослов каже: Бога нико видео није. Значи да ми сви живимо, стварамо богословље и остало, али шта је Бог не знамо . . . Или се помажемо неким далеким поређењима: ватра, топлота, светлост.“

Но, моћ вере види отац Георгије у томе што доживљавањем Бога у срцу мењамо све мотиве наше воље и чинимо себе неуморним у остваривању добротe и светости. Зато се подвижник, сав прожет присуством Бога, не задовољава појмовима и дефиницијама разума. То су неадекватна средства пред циљем који им се поставља. „Бог не седи у уму већ у срцу . . . Зато се каже да је наше срце бесконачно велико“, каже и отац Арсеније. Или даље отац Георгије: „тајни човек је срце... срце које љуби Господа непрестано живи у духу његовом.“

У првобитности верског духа заснован је његов целосно-лични карактер. Без своје дубинске, мотивационе везаности и условљености изгледао би сам себи варка, можда чак обмана. Јер постоје мотиви који се слажу са интелектуалним, али не и са идејним захтевима. Једино вера заснива идејне захтеве и покреће мотиве усклађене са крајњим циљем, те се подвижник увек позива на њу као последњу инстанцу и мерило. Тако скромно, али истинито говори отац Арсеније: „прост сам човек, неучен. Али ја о тим проблемима морам да размишљам. Мој ум приступа томе лако, без напора . . . То могу стога што верујем, што се ослањам на нешто што је више од ума. Јер ту напрезање ума ништа не вреди.“

Велики је унутрашњи рад подвижника на конзеквентном спровођењу мисли о свеprisутности Бога. Треба повезати и осмислити бесконачну масу података о спољњем свету, која без тога остаје хаос. Целина света није нам дата; она се доживљава једним духовним актом који је у суштини религиозан, јер је само целина смисаона, док то прост збир није. То учење налазимо и у савременој филозофији, нпр. код Дриша или Јасперса, Бергсона или Кајзерлинга. А наш велики религиозни мислилац, Николај, каже: „Подигните очи своје . . . и погледајте земљу и све оно што је на земљи. Гле, света је земља и све што је на земљи. Гле, и блато је свето, јер из блата Бог прави себи слуге. Свети је и човек, јер је човек највиши свештеник Божији на земљи. Света је и животиња, јер се приноси Богу на жртву. Свети је и камен, јер служи за жртвеник Богу великоме. Свети је и ваздух, јер спроводи молитве од земље к небу. Свето је и рођење, и венчање, и умирање . . . То знање свеопште светости зажежиће у срцима вашим свеопшту љубав.“¹⁵⁾

Велико је знање подвижника нарочито о човеку. Јер: „Монах мора прво да дође до пуног познања себе, те да увиди сву ругобу свога Ја, које у свему тражи себе, чак и у служењу Богу и ближњем“, каже отац Митрофан.

Мотиви

Испитивање мотива у савременој психологији могло би више да искористи искуства религиозног посматрача себе, његова искуства у овој области него што се то чинило до сада. Владање собом претпоставља сигурно познавање закона душевних појава, исто тако и познавање утицаја надискуствених вредности на њега. Сплетом нагонскога мора да овлада подвижник, зато мора да продре у његов механизам. „Најмању мисао своју кајем и осуђујем себе“, каже Теоктист Студенички. Монах је на мртвој стражи пред собом. Полазну тачку његовог подвига чини самопосматрање, објективна самоанализа. Тиме се продире до основних покретача душевних појава. Циљ је подвижника не само пасивно познавање живота, већ активно учествовање у кочењу и упућивању нагона, у искоришћавању знања и природних закона који у човеку долазе до израза. Његово искуство је у тој области велико. Јер успех његовог подвига зависи од тога. „Треба позна-

¹⁵⁾ Н. Велимировић: *Изнад греха и смрти*. Београд, 1914; 113 и. д.

вати своје унутрашње стање и учити се смирењу, покајању“, говори отац Георгије. И даље тражи он: „Тражи се подвиг, труд, напор“, као што смо већ раније навели. Једне нагоне треба сузбијати, друге преформирати, треће форсирати. Међутим, за то је потребно познавати их. Јер је потребно загосподарити телом, што се често упоређује са свирањем на музичком инструменту. „Дух стреми“, каже отац Георгије, што би Хусерл рекао да је „инатенционалан“ по својој суштини.

Чистота

Не задовољава се подвижник лепо формулисаним знањем; он тражи да знање мења живот, да формативно утиче на сваку његову акцију. У томе управо лежи значај догмата: они утичу не само на човека у датој ситуацији и на датом месту, већ увек и на сваком месту. Али: „То што читаш, догму, мораш да пренесеш у срце и преживљаваш“, поставља отац Георгије захтев верноме. За њега је искуствено доживљавање доказ истинитости учења. Јер: „Тако дух наш стреми небеском, идеалном, чистом, Божанском. То постаје унутрашња навика, те се душа мало по мало обесмрћује. То бива код пустињака и филозофа, код оних који су бесмртно мислили и давали духу хране, а за предмет духа имали бесконачност.“ На тај начин постаје сазнање мост између коначног и бесконачног, између датости и нумена.

Напори око пречишћавања сопствене унутрашњости стварају постепено један нов орган сазнања. Свакако да он није приступачан нити прихватљив за онога који полази од тога да је „нормално“ остати код познавања објеката датости. Кант је говорио о „чистом субјекту сазнања“, али само у ноетском смислу. О моралној, или боље рећи о идејној чистоти говори отац Георгије кад налази могућност долажења до истине унутрашњим пречишћавањем. „Простотом вере, чистом мисли, молитвом постижеш благодат“, каже он. Исто тако кад отац Арсеније придаје ту пречишћавајућу улогу исповести: „Без исповести нико крају не би дошао.“

Исповест је од неоцењиве вредности као став објективног самопосматрања у функцији мишљења и мотивација. Као у свим осталим областима и овде мишљење и посматрање подлежи заблуди, али овде има један сигуран ослонац: највишу могућну побуду за самопосматрање. Омашка у овоме доноси најјачу могућну опомену и последицу: грех. С друге стране, исповест се врши пред Свезнајућим, дакле не може да буде обмана. Успех целог животног дела подвижника зависи од објективног самопосматрања и потпуне искрености исповести. Ту се не ради само о психоанализи већ о правој само-анализи, која продире до најдубљих побуда, до тајних жеља и потсвесних покретача на мисао и акцију. Отуда пречишћавајуће дејство исповести постоји и онда кад се побуде „сублимирају“ у наивне појмове и слике.

И заиста, кад млади монах каже „мој старац“, то за њега значи у исто време као и „моја савест“ или „моја самоконтрола“, или „моја унутрашња чистота пред Богом“. Уз то, све је то у вези са достојанством монашке личности, скромне и сигурне од сујете, али свесне везе њеног дела са нуменом. Мир којим зрачи цело биће таквог човека

тешко је постићи без таквог непрекидног пречишћавања помоћу савршено објективног самопосматрања.

Та „проста“, једноставна вера срца које је загосподарило искуственим захтевима оспособљава за једну нову врсту сазнања. О њој је говорио још Паскал. То је сазнање вечне истине које значи исто што и живљење по њој и у њој. Његов носилац је цела личност, не неки њен део.

Отуда и оно предосећање (пред-слутња, како тумачи отац Георгије) будућег живота. Ту се говори о будућем животу за време садашњег. Буда је говорио о Нирвани за време живота. Код нашег подвижника то је лично-целинско доживљавање нечега што је искуствено само у смислу пуне евидентности коју при томе има субјект сазнања. „Тако осетиш небески свет, . . . осетиш будуће блаженство, дакле вечни живот“, тумачи отац Георгије. То значи његово тврђење да се „предмет вере преноси у предмет срца“, тј. остварује једно искуство о надискуственоме. Парадокс, али за вернога нема у томе парадокса.

Безброј пута је доказивана снага тога сазнања; неизмерна је разноврсност личности које су под њеним утицајем формирале своје најбоље снаге и доприносиле општем културном развоју. Подвижника води она у његовој тежњи за све чистијим доживљавањем нумена, при чему мења главне функције његове личности. Тешко је сумњати у евидентност таквог сазнања. Његов преображајни утицај, његова животно-формативна снага види се из чињенице целог културног Запада, који је на њему изграђен. Замислимо немоћ, или искључиву теоретичност хришћанског сазнања, и одузели смо основу западне културе. Без те основе ова остаје необјашњива.

Подвижник говори чак о поимању као мисаоном обухватању тога сложеног доживљаја. Отац Георгије мисли да све треба преживети; треба унутрашње поимати; сваку догму треба држати у срцу и духу. „Ја сам тражио Бога на небесима. Гле, он је у срцу!“ Следећући даље апостола Павлу он налази храм Божји у човеку. „Зато се не напредује студијом, већ опитом, живим општењем са Богом. То је религиозни акт, духовни акт унутрашњег живота . . . Реч Божја се проживљава у срцу, . . . чистим фактом нашег религиозног живота . . . Блажени они који верују, јер виде, опит имају“.

Уосталом, то је и браманско учење о Атману у човеку и Атману у суштини света, који су истоветни. На ауторитет Јустина Филозофа позива се отац Георгије и каже: „Чудесна је то ствар познати тако себе. И доживети славу Божју и смирење. То је помало мистичан разговор. То је прелаз наш у вечни живот. Бесмртност је осећање Бога, како каже Јустин.“ Он даље развија своју мисао: историски факт јављања Духа светог постаје у срцу подвижника живи факт, доживљај, опит. Посматран очима човека ограниченог на свет искуства то је мистични акт. Али, он је „реалан у највишем смислу“, тј. у смислу истине доживљене целим бићем. То „је највиша тачка вере“, којом је одређен и наш највиши циљ: уподобљење Богу, обожење, савршенство. Обожење а не обожавање, објашњава дање отац Георгије. Другачије речено: идеал светости води подвижника и одређује сваки његов унутрашњи и спољашњи акт, уобличава његову душу и води је крајњем циљу.

Не може се постићи висок идеал без непрекидне мисаоне напегнутости. Истина о Богу је дата, али остварење живота у њеном знаку захтева непрекидан умни напор. Не може се водити борба за овладавањем нагонским силама уколико су сметња на томе путу, ако се при томе нема ослонац на будућу интелигенцију. Нагонска природа се мора скроз познавати да би се превазишла. „Наука је дата да се човек не колеба у добру“, каже Теоктист Студенички. Значи да знање има да уклања сметње на које се наилази у тежњи добру.

Сав живот подвижника је у знаку живог, интензивног умног напора, рада покретне и осетљиве интелектуалне активности. Он мора своју мисао да активнише не само одабирањем и читањем богословске литературе, већ исто тако и проширивањем обима и интензитета свих снага душевног живота. Доба у коме живимо не пружа му много потстицаја и ослонаца. Од механичког понављања научених, вековима утврђиваних облика понашања, обреда, сентенција, до оригиналне, лично обојене мисаоне обраде свега преживљенога постоје безбројни индивидуално наглашени прелази.

У говору високо интелигентног подвижника долазе до израза његова суптилна посматрања себе и другога, апстракција и генерализација, дефиниција и класификација појмова и појава — дакле све интелектуалне операције које се јављају у активности које било друге области рада. Све се то, даље, одражава у његовом понашању, у коме утврђена форма постаје само полазна и брзо прелазна тачка. Његов израз је пун смисаоне одређености, садржајан, уз то естетски пробран. Вештина поређења, налажења примера за објашњење, његово осећање мере и укуса показују каткад типично стваралачки дух. Његова жива машта има велику и естетски задовољавајућу стваралачку снагу. Целинска изграђеност његове личности долази до израза у сваком његовом акту, и то — можда је то његова посебна снага — не само у мисаоном, већ и у самом животу. Често се ту осети до подвижник може да буде колико теолог толико и филозоф, да се та два момента у њему не могу да одвоје. И да је то историским развојем науке наметнуто одвајање било на штету културе уопште, не само филозофије. Стваралаштво претпоставља ширину духа и целински карактер личности, што се лакше постиже у теологији због самог става религиозне личности према свету, него у филозофији, где се лако оде у једностраност.

Естетско у подвижнику

Под грубом спољашњом појавом подвижника скрива се каткад такође и осетљива уметничка душа. Само што се њен уметнички укус обично не задржава на предметима природе, већ прелази на свет духа. Немогућно је, нпр., не осетити утанчан естетски мисао у простим речима оца Арсенија Хиландарца, које овде једино, уместо многих сличних, наводимо, а које он целим својим бићем изражава: „Поранити, то је свечаност!“ Или кад отац Георгије каже: „Тако је сва поезија наше душе небеско созерцаније.“ Речник уметника њему је увек при

руци, јер у сваком његовом поетском анализовању процеса сазнања долази до израза и његово осећање естетског момента истога.

Исто тако оживи нешто изворно, исконско у оцу Георгију кад говори о Богу, о сјају Христове истине, о души и њеном пречишћавању, итд. Сам доживљај говори из њега; и то увек изражен са полетом, са тачно одређеним дефиницијама појмова, са беседничким заносом и одуховљеним изразом очију и држањем тела. Он је тада у једном свету који се кроз целу његову личност пробија к нама, изазивајући логички и естетски задовољавајући покрет. Његове речи не говоре само садржајем, већ и бојом гласа, мимиком, реченичним обртом. Продуховљено је цело његово држање и кретање. Чак и његове често затворене очи доприносе сложености садржаја говора. Дубоко, потребно доживљавање изражава се у целој његовој личности. Он се лако служи интелектуалним апаратом, који испуњава богатом садржином свога религиозног искуства. И све добија лепу, естетску форму: мисли кратке, јасне, разговетне; поређења су му духовита било да их је одабрао из постојећих, било да их ствара сам. „Наш је Господ Јерусалим небески“. Избор слика и примера је веома жив: „Срце огледа Господа, као вода сунце“. Цитате примењује он кад и где треба: „Ја живим, а срце моје бди.“ Слушалац код њега са задовољством констатује како је уско повезана религиозност са интелектуалним и естетским, како је дух сложен, и у сваком свом стваралачком узмаху недељив, целостан, јединствен. Сваки вредносан акт духа црпи своје побуде и снаге из ослонца на прадоживљај смисаоне целокупности.

За разлику од стања ствари у науци и филозофији интелектуална активност се код подвижника не односи једнострано на природу. То је најчешће узрок што се јавља каткад приговор овом типу човека да нема довољно знања. При томе се увек мисли на знање нашег савременика, које је пре свега, ако не и искључиво, упућено природи и њеном техничком савлађивању.

Јуродиви

Међутим, у религиозном духу битише нешто првобитно, један додир са надискуственим, који се изражава увек делимично кроз форме ума. Има великих карактера и плодних културних радника који се речима, појмовно не умеју или неће да приказују. Непосредан доживљај је код њих примаран, док је израз у речи секундаран. Истину у коју верују они доказују делом, животним актом. Код њих морална чистота не тражи израз изван себе. Њу прате још и нарочито развијена скромност, повученост, стидљивост, самокритика. Они су сувише захваћени присуством Неизмерности да би хтели да покушају да је обухвате неком мером: речју, описом, којим било изразом. Они су у непосредном додиру са нуменом, импресионирани тиме до те мере да њихово биће остаје немо. Првобитна неодојеност од праве стварности чини их страним нашој. То иде каткад у јуродивост.

Тако у Хиландару сретне се монах неугледне спољашности, који је велики у подвигу. Све за другога, ништа за себе, то би биле речи које би најбоље окарактерисале цео његов живот. Своје послушање

врши он најсавесније. Његова права молитва је кад је сам у олтару и скрушено изговара само речи: „Ох, мајко Божја!“ Мало је људи који би у те три речи могли да унесу толико много од свог, и човековог, живота, патње, самопрегора, а да у исто време цело њихово држање буде доказ, знак живљења у над-рационалном. За оца Мирона — то је његово име — ништа не значи новац, одело, јело; све он даје потребитоме, било овај познат или не. У манастиру врши функцију која му се одреди. Он чита много и зна много; размишља о свему, али стидљиво, искрено скрушено одговара на свако питање: „Ја не знам“. Међутим, ако види сабрата у кризи, сумњи или каквој било тешкоћи, он му приступа са пуно љубави и мудро га посаветује. Све је код њега садржина, пуноћа, једрина душе, док најчешће не значе много форма, израз, реч. Његова вера чини да је срж душе скривена великим врлинама скромности и повучености. Његов сабрат, отац Митрофан каже о њему: „Наш отац Мирон сав се смрачи кад га неко у његовом присуству хвали, а кад га куди, сав засија од радости. И обе ове појаве су тако спонтане и складне код њега, да ни најзлонамернији не би осумњичио оца Мирона за лицемерство.“ Победио је потпуно гордост отац Мирон, тог великог непријатеља смирења. Његова цела појава тумачи речи да је Господ много шта: „... сакрио од мудрих и паметних, а показао... простима.“ Или како Атонски Патерик каже: „Ко буде безуман ради Бога, њега Бог умудри.“¹⁶⁾

*
* *
*

Може човек да доживи и једно унутрашње стање које је изнад сваког описа и израза. Уметник говори о тренутку озарења светом Естетскога, који само делимично изражава у своме делу. Научник налази у тренутку срећног сагледања закона ствари свепрожимајући Логос. Подвижник се пробија до света неvezаности и смисла актом остварења Истине у себи. Његово сазнање добија свој прави облик тек кад се он ослободи vezаности за сад и овде. Светост је у првобитној слободи. Зато је човеку доступна тек накнадно, кроз подвиг. Отац Георгије то објашњава: то је једини пут савршенству, слободи, бићу које је изнад сваке форме, чије понашање није по закону већ из кога извире, коме следује законитост. Постизање светости значи припадање свету слободе. Светитељ има цркву у себи; он је отеловљено чисто биће. За њега је свеједно где се налази и кад престаје да живи земаљским животом. Он је истину о Богу остварио, зато она зрачи из њега без обзира на његове речи, које је само делимично изражавају.

Израз

Уколико подвижник жели да се речју изрази, он то чини најчешће сликом, симболом, поређењем — као уосталом религиозни мислилац уопште. Појам код њега најчешће није везан само за логички дефинисану реч, већ пре свега за слику, догађај, поступак појединца.

¹⁶⁾ I, 421.

Зато подвижник обично не истиче прво мисао, да би је затим приказао примерима и сликама, дакле очигледним средствима. Он пружа прво слику и пример, па тек онда из ње изводи мисао, идеју, искуство. Он обнавља процес који се остварио у откривењу датом преко Богом надахнутога. Јер, религиозни дух сазнаје непосредно, лично-целинским искуством.

Саду Сундар Синг, истакнути индуски хришћанин, каже о себи да је на основу визије разумео тројство Божје. „У визији ми је све откривено.“ Наш Хиландарац, отац Арсеније говори такође: „Ја сам то (постојање Бога) доживео сигурније него све друго што доживљавам.“ Али, како он даље излаже, евидентност истине не оснива се увек на законима логике; она може да има ширу подлогу: духовно примерни рад целог једног живота, такође у себи целински; стога је увек осмишљен. Кад отац Георгије говори он тобоже црта на зиду прстом, кружи руком, уздиже прсте — све према мисли коју излаже, а која у њему увек има живу боју, конкретност дубоког доживљавања.

Утицај

Отуда приступачност верских истина широким слојевима народа. И отуда велика популарност и утицај подвижника, мада они опште са малим бројем људи. Тако се може разумети и мудро поступање јуродивих и оних који живе у врлини не умејући да је логички потпуно објасне. Изложене у слици, на примеру, на конкретном догађају, истине за које они живе приступачне су ономе који их је само слутио, доживљавао неком врстом природне интуиције, зрењем које се логички не формулише већ само функциски остварује. Примарно је код њих живети по истини, секундарно је појимати је логички.

Зато је често пута тешко описати психу оних који су достигли највиши ступањ религиозног живота. Исто тако тешко је утврдити све путеве којима њихов лик, њихова реч, њихов подвиг продире до душе њихових савременика и даљих покољења. Дело се од њега добијено измени по спољњем изгледу, допуни се и потенцира. Али живи, и то утичући функциски, животно-формативно, не само духовно-развојно. Леп пример пружа за то легенда, прича, пословица везана за име неког подвижника, а делом уствари створена у души самог народа. Тако нема ни једне вредносне активности српског православног народа која не би била везана за име Светога Саве. Све стваралачке снаге народа налазиле су побуде и пример у раду тога заиста великог подвижника. То намеће мисао да величина неке личности није само у њеном делу, већ можда још више у потстицају стваралачких снага народа. И то је сигурније мерило за величину него одмеравање самог рада или указивања на личне особине. Није, дакле, чудо што је Св. Сава утицао без обзира на све промене које је историски развој донео његовом народу. Низ његових следбеника налази се и међу онима који су остали у самом животу и у њему тражили везу са духом који је он јасно сагледао и оживотворавао. Они су делом, акцијом прелазили у сложено ткиво народног живота и увек упућивали његов правац пре-

ма звездама. Подвижници су при томе, као најсветлији примери следбеништва, указивали пут невидљив за обично око.

Конкретан пример једног оваквог утицаја из најновијег доба, који је самим својим животом, бављењем у средини, вршио јесте појава Симеона Студеничког. У својој скромности он је говорио: „Људи ме прецењују; мисле о мени погрешно.“ Он није могао да гледа себе другачије до као великог грешника, ни онда кад је живео животом највећег подвига. Запамтио је и понављао речи нашег такође великог подвижника Макарија Никољског: „Има савршених, али нема довршених.“ Њихова имена остају не само код монаха већ и код лаика као потстицај и побуда.

Огромна васпитна моћ лежи у оваквом духовном ставу према свету. Прво се човек мора да уздигне, оплемени до степена који га чини „достојним“ сазнања праве истине. „Молити се, читати, предати се Богомислију, . . . ручно дело . . . Увек имати пред собом Бога,“ препоручује отац Георгије за очишћење срца, које једино омогућава уселење Духа светога у њега. То значе речи: „У срцу је Бог — Бог простих.“ У срцу које је овладало везама живота.

Друго, постигнуто сазнање вечне истине има за последицу смирење, коначно ослобођење и пун доживљај светости нумена већ за време живота.

3. С м и р е њ е постиже подвижник уколико усклади свој однос према Богу, свету и ближњем. То је стање трајног мира, стеченог дуготрајним и напорним радом на себи. Може се рећи да смирени припада „другом“ свету, колико је то могућно човеку. Томе претходи изграђивање система мисли, емоционалне одређености и хармоније, и јасног крајњег циља. Смирење је испуњен задатак, постигнута хармонија свих побуда и тежња. Област вредности овладала је личношћу, која је тиме и сама постала вредносна. „Богоуселење је битно“, каже отац Георгије и иде за потпуним остварењем тога свог највишег циља. А кад каже да подвижник треба да „увек Богу умом пријања“, то значи целом душом, стим бићем, не само „умозрително“.

Сваки мисаони дух доживљава присуство нумена. Али код религиозног мислиоца то претставља основни стуб његовог духовног лика. Његова душевна структура се изграђује око тога. Са успехом у томе долазе смирење. Колико има у подвижнику „богоуселења“ толико он постиже смирење. Његов немир долази од даљине од Бога.

Смирени претставља величину своје врсте, која се не мери мерилима узетим из других области људског стваралаштва. То је појава која доказује могућност утицаја одозго, из трансцендентног света на човека, као и одазов човека на такав утицај. Смирени носи у себи провинцију ванискуствених одлика. Његов мир није смрт, није нирвана; то је мир који не може да пружи нити поремети нека промена у природи.

„Видим све јасно пред собом и миран сам“, каже отац Арсеније. Лако се разуме његов мир ако се посматра његов начин рада, његово држање према људима, а нарочито усклађеност његовог животног циља са сваком поједином његовом мисли. Јер из свега он зрачи, у све-

му се показује. Он смело иде крајњем идеалу — светости. Сигурност његова проистиче из тога, што му доноси смирење.

Неуморна човекова тежња да се уздигне изнад немира најзад остварује једно трајно душевно стање које је такво. Сваки дубљи мислилац истиче променљивост нашега света као извор патње и зла. Од Буде и Хераклита, преко Платона, Канта и Шопенхауера, до нашег савременика Јасперса — као најдубља усмереност духа обележава се његова чежња за смирењем. Једино она води свету слободе и мира већ за време живота.

Али, као да нико не може да постигне смирење тако сигурно као религиозна душа. Она се у најјачој мери уселава у нуменални свет: она оствари његову област у себи; она га предосећа. Јер она, као код оца Георгија, има идеал: „... доживети славу Божју и смирење.“ О смирењу говори цела појава тога нашег мислиоца: његов поглед пун сјаја чији извор иде даље од лепоте природе; његова одређена и смишљена реч; занос његовог говора, који налази најлепша поређења и слике за оно што се уселило у њега; слобода коју је постигао уздигавши се изнад области нагонских побуда и сила. „Само ум очишћен од страсти и греховне таме, и освећен благодаћу Светога Духа, у стању је да осети, схвати и заволи оно што је свето и живи њиме и ради њега“, говори отац Никанор Хиландарац. Зато тврди и отац Митрофан: „Смирење је алфа и омега монашког живота“.

Смирени не осећа и не осуђује оно што је у човеку условљено његовом ограниченошћу, везаношћу за сад и овде. Он то разуме и има више благонаклоног сажалења, саосећања него осуде. У сујетноме он види његову несигурност у себи; у слабоме према конвенцији лаж и пренемагање; у подложномо моди недостатак сопственог укуса и мерила; у слепој покорности окамењеном обичају неспособност за самосталан морални наступ. Све је то за њега знак припадања свету законитости и природне условљености. Његово смирење уздиже га изнад тога, и то без осуде и љутње. Свељубав доноси њему сверазумевање и мир.

На сигурном путу ка спасењу осећа се смирени подвижник. Јер: „Етичко очишћење — то је позитиван пут спасењу“, каже отац Георгије. Он је свестан свога богоуподобљења, а „то је живи унутрашњи факт, акт, опит, доживљавање и преживљавање“, и ништа га више не може од тога одвојити. Никаква промена у природи — којој припада и његово тело, као и добар део душевних појава у њему — не ремети његов душевни мир. Бити у том расположењу значи имати пуну сигурност пред нападом било каквог изазивања споља. То је стање слободе од свега што није у складу са идеалом светости, чије се остварење већ назире, указује. Изнад греха и смрти је смирени подвижник. Његова преданост Творцу је потпуна. Он је прозрео несмисленост свега искуственога. Он живи нуменалним светом и „носи храм у себи“. Сваки акт смиренога покренут је доживљајем Бога. „Царство Божје је у срцу“, говори отац Георгије са многим другима. А у то царство се не улази без повлачења из непрекидног тока промена, да би се усредсредило на доживљај непроменљивог и вредносног.

Стваралаштво

По схватању православног подвижника човек је растргнут и немиран док иде за појединачним стварима и циљевима. Ма какав да је у томе његов успех, он пропада са престанком рада. Напротив, ако се рад повеже са апсолутним и свуда присутним стваралаштвом, онда свака појединост у њему постаје део вечног ткања и стога извор непролазног задовољства, који и није више уживање већ трајно блаженство. Зато ако стваралачка активност има неки смисао и одређује се неком надискуственом вредношћу као крајњим циљем, она ствара синтетичко јединство све разноврсности. Отац Арсеније говори у том смислу речима: „Бог је све у кући. И само кад смо у њега укључени на добру смо путу. Јер само тада сарађујемо са његовом благодаћу, која једина ствара.“ По њему, смирење стечено великим радом на себи има велику вредност; урођено је лако али мање вреди. А тај рад и напор није нимало лак. Отац Митрофан каже стога: „Кад медитирам о Христовом смирењу, видим да га (смирење) уопште немам.“

Исто тако, не иде се правим путем смирењу. Има застоја, колебања, лутања. Сложена душевна стања се постепено изграђују и учвршћују. Као највећа сметња се спомиње гордост. „Смирење је тачно толико тешко постићи, колико је тешко и гордост победити“, каже отац Митрофан. У својој скромности он даље каже: „Ја сам лепоту смирења осетио само неколико пута досад од мога монашења.“

Тако се смирени постепено учвршћује у себи. Кад се већ једном јави, његова снага постаје извор даљих побуда. Тако се јавља мисао код оца Митрофана, кад је се огрешио о завет послушања, затим се покајао и замолио за опроштај: „Како тек мора да је узвишен осећај правог смирења, кад човек нема више посла са својим себичним Ја; кад све добро што чини приписује Богу и другима, а све зло што се деси, чак и кроз друге, приписује себи.“

Форма

Смирење доноси стање такве близине Богу да молитва престаје да буде молитва у речи и одређеном држању тела. То је стање непрекидне молитвености. „Мислио сам да се не треба непрекидно молити . . . Овде (на Атосу) сам тек сазнао да је наш живот сав у молитви“, каже отац Арсеније.

Подвижник је прожет свешћу о свеприсутности Божјој, а његова воља је својом негацијом постала воља Божја. Све што је везано за форму — чак и обред, молитва, обичај — за њега значи само онај виши смисао који изражава, те се тога придржава највише због других. „Обреди су украшења“, каже отац Георгије.

Смирени су осећа слободан и везаности са простором. „Свеједно је где се налази онај који има Свету Тројицу у себи“, говори даље овај наш подвижник. Такође се ослобађа времена: „Кад садашње, опитно доживиш Бога, живиш у томе, прелазиш време“, мисли он даље. Јер свест смиренога прожета је истином: „Богопознање је вечни живот.“ Смирење је више присутност Божја него упућеност њему. Ко га има „увек умом Богу пријања.“

Немир нашег савременика ниче из његове везаности за техничко владање природом. Њему нема смирења јер се везује за променљиво и нестадно. То је стваралаштво које не прелази себе, не мења ништа суштински, већ остаје у оквиру закона, које само искоришћује. Техника показује како можемо да господаримо стварима, чак не ни природом, која је бесконачна, док је техничка моћ ограничена.

Међутим, подвижник показује моћи духа, његов ослонац на божанску милост, дакле на неисцрпан извор сила. Пораст наше техничке моћи може се тачно прорачунати, али је немерљива снага онога који црпи из Творца, јер је Творац љубав и љубављу утиче. Отуда он својим радом и присуством указује на опасност да postanемо мерљиви као машине које смо направили, и да тиме изгубимо дух, дакле оно што је изнад сваке мере. Док мир у оку природњака говори о делу, докле мир у оку светитеља говори о Творцу. „Тако је сва поезија наше душе небеско созерцаније“, како каже отац Георгије. Тада се може, по његовим речима, „свакоме показати љубав и мир.“ И тада се показује да „смирење је нешто највише“, по речима оца Арсенија.

*
* *
*

Велика је скромност спољашње појаве православног подвижника. Он не претставља чак ни спољашњи сјај своје цркве; он је оличење само њених духовних тежња. Али зато његова појава не скрива нашем оку један од највиших животних облика који човек уопште може да оствари. Ма колико да се филозоф труди да посматра себе и свет објективно, он своје становиште сматра као дело самог живота. Додир са над-животним има он само као инспирацију. Напротив, подвижник истину за којом иде има као дар самог Творца. У исто време, и стога, она је за њега позив на остварење живота у њеном смислу. Код филозофа дух ниче из живота; код подвижника живот из духа.

Носи у себи подвижник такође нешто од природњака и психолога. Он упознаје тело и душу у њиховој датости; нешто од филозофа и теолога: он схвата и мисаоно разрађује вечну истину. Али, он је поред тога стваралац једног новог живота: живота који добија суштину и форму од над-животне истине. У њему не умире живот; у њему ва-скрсава живот у знаку Духа и Истине. Пролазност и вечност имају при томе свој сусрет, своје јединство. Пролазност да би нестала, вечност да би победила.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dr Radmilo VUČIĆ

DAS EREMITENTUM UND DIE EREMITEN IN DER SERBISCHEN KIRCHE

Die religiöse Stellungnahme gegenüber der Welt ist ursprünglich. Aus ihr haben sich alle andere entwickelt, von denen als die hauptsächlichsten die wissenschaftliche, künstlerische und die moralische. Der

Mensch führt aber zum vollen Ausdruck die religiöse Stellungnahme indem er alle seine schöpferischen Kräfte der Verwirklichung des Ideals der moralischen Reinheit und der Heiligkeit widmet. Dies tut im höchsten Grade der Anachoret. Bei ihm sieht man am klarsten, dass der religiöse Geist seine ganze Lebensform realisiert, indem er diesem Ideal nachstrebt. Das Heilige wird von der ganzen Persönlichkeit erlebt, d. h. nicht nur durch die Vernunft erkannt, sondern auch emotionell und als Willensappel erlebt.

In der Orthodoxie gilt der Anachoret, genannt auch »Staratz«, als der religiöse Mensch in seiner reinsten Form und Erscheinung; und zwar ist er gedacht im Sinne der ursprünglichen Christenheit. Das Spezifische, das Individuelle ist dabei nebensächlich; auf die allgemeine geistige Tendenz kommt es an, die man sich als diejenige der ersten Nachfolger Christi denkt.

Hier bleiben wir bei dem Anachoreten der Serbischen orthodoxen Kirche. Wie in allen orthodoxen Kirchen, so auch in dieser zieht er sich durch ihre ganze Geschichte, von der Christianisierung des serbischen Volkes an, besonders aber seit der Zeit des Heiligen Sava.

Über St. Sava wissen wir genug aus Biographien und anderen schriftlichen Quellen. Die lebendige Volkstradition redet auch viel und überzeugend darüber. Nach alledem hatte er selbst eine tief religiöse Geistesstruktur, die auf die Nachfolger stark wirkte. Sein lebelang sehnte er sich nach der Einsamkeit der Wüstenväter von Athos. Diese Haupttrichtung seines Geistes blieb immer dieselbe, auch in der Zeit wo er sich der Reorganisation der Landeskirche Serbiens widmete, da diese durch unglückliche politische Wirren im jungen Staat stark erschüttert war.

Um ein klares Bild von der geistigen Struktur des orthodoxen Anachoreten zu erhalten wenden wir uns: 1. der Beschreibung seiner Stellungnahme gegenüber der gegebenen Welt; 2. seiner intellektuellen Aktivität; und 3. der inneren Ruhe, die er erlangt indem er dem Ideal der Heiligkeit nachstrebt.

1. Das Streben nach der Heiligkeit verlangt das Beherrschen von allen naturgegebenen Trieben, Motiven, Regungen. Dies bedeutet nicht gegen die Natur aufzustehen, sondern von ihr ausgehen, dasjenige was sie uns bietet für die Realisierung unserer höchsten Ziele auszunützen.

Scheler ist nicht im Recht wenn er behauptet, das erste im schöpferischen Akt sei negativ; es sei »non fiat«. Eigentlich ist es positiv; es ist »fiat«, weil es aus dem Erlebnis der Alliebe hervorgeht. Beim Anachoreten ist das klar zu sehen, dass es auch einen »elan spirituel«, nicht nur einen »elan vital« gibt. »Der Geist strebt«, sagt der serbische Athos-Anachoret Georgije. Christliche Liebe ist der Ausdruck eines Aufschwunges zum Reich der ewigen Werte. Der Anachoret ist von diesem Erlebnis durchdrungen. Er schöpft seine Kraft aus ihm. »Wenn der Mönch die Anstrengungen seiner 'engen Pforte' mit dem ganzen Herzen aufnimmt aus der Liebe zu Christus, sein Leben ist dann ganz durchdrungen mit der stillen Freude«, sagt Vater Mitrophan von Hilandar. Er bezeichnet dadurch die positive Haltung des orthodoxen Mönches überhaupt zu den ewigen, aber auch zu den Lebenswerten. Die Natur wird nicht zum Feind; in ihr merkt man die Gegenwart des Schöpfers. Sie reicht die Mittel für die Realisierung der ewigen Werte.

2. Das intellektuelle Leben des Anachoreten ist sehr lebendig und mannigfaltig. Es ist eigentlich richtiger von seinem ganzheitlichen Geistesleben zu sprechen, in dem das Intellektuelle eine Komponente ausmacht. Der Anachoret redet von der Erkenntnis durch das Herz, »im Herzen«. Diese ist persönlich-ganzheitlich; sie ist nicht nur umfangreicher als die intellektuelle, sondern auch in dem Sinne ausgiebiger, da sie eine Vorbereitung, eine Reinigung verlangt, und wenn sie schon erreicht ist hat sie grossen Einfluss auf die Motive. Die menschliche Vernunft ist seiner empirischen Natur gegeben; so kann sie von sich aus die Grenze der Natur nicht überschreiten. Aus der numenalen Welt kommt die Wahrheit durch Offenbarung. Deswegen stellt für den Anachoreten die Wahrheit ein Erkenntnis- aber auch ein Glaubensobjekt dar. Sie hat lebensformative Kraft. Der Massstab der Wahrheit wird in ihrer führenden Initiative gesucht, nicht nur in der Vernunft selbst. »Die Wissenschaft ist gegeben damit der Mensch im Guten nicht schwankt«, sagt Theoktist von Studenitza.

Psychologisch sind die Motive für das Denken im Bedürfnis zu suchen, die allgemeinen und individuell bedingten Gesetze des Benehmens zu enthüllen. Ohne dies können wir dieser Gesetze nicht Herr werden. »Man soll seinen inneren Zustand kennen lernen, und sühnen, um innere Ruhe zu erlangen«, sagt Vater Georgije. Dadurch wird man auch der ewigen Wahrheit würdig.

Lange vor dem Erscheinen der Psychoanalyse wusste der orthodoxe Anachoret vieles über Zurückdrängung, Sublimation, Trauma, über die Bedeutung der Träume und des Unbewussten. Er wusste es aus Erfahrung und zwar nicht des Psychopathen, sondern des normalen Menschen. Hätte die Psychoanalyse dies in Betracht genommen, so wäre sie von vielen Irrungen bewahrt.

3. Beruhigung ist die Folge der Erlangung eines harmonischen Verhältnisses des Anachoreten zu Got, der Natur und dem Menschen. Der beruhigte Anachoret erscheint als eine besondere Art der Grösse. Äusserlich betrachtet sieht er bescheiden aus; das kann aber seine innere Grösse nicht verschleiern.

РЕЗЮМЕ

Др Радмилко ВУЧИЧ

ОТШЕЛЬНИЧЕСТВО И ОТШЕЛЬНИКИ В СЕРБСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ

Религиозная позиция в отношении к миру является исконной. Из неё дифференцировались все остальные из которых главными, в научном смысле, являются позиции искусства и этики. Однако, религиозную позицию полностью выявляет лишь человек, посвятивший все свои творческие силы постигновению идеала моральной чистоты и святости. В наивысшей степени это осуществляется подвижником. На нём лучше всего можно наблюдать, каким образом религиозный дух вырабатывает свою жизненную форму упорным стремлением к этому

высокому идеалу. Причем, всё Святое (как таковое) переживается лично и целостно, т.е. не только разумом, но и эмоционально, а, также, и как апелляция к собственной воле.

В Православии, подвижника часто называют: „Старцем“, как человека религиозного в его наичистейшей форме и явлении и то в смысле первобытного христианства. Все, что само по себе специфично, индивидуально, здесь не имеет важности; необходима общая духовная устремлённость, которая мыслится такою, какою она была у первых последователей Христа.

Тут мы остановимся на подвижниках Сербской Православной Церкви. Как и во всех других Православных Церквях, так и здесь, среди Сербского народа, появляются они, начиная с момента принятия Христианской веры, а особенно часто встречаются од эпохи Святого Саввы.

О Святом Саве мы знаем многое, как из его биографий, так и из других письменных источников. Живая народная традиция говорит также много и убедительно. По всем данным он был личностью выразительной религиозной структуры и, как таковой, имел огромное влияние на своих последователей. В течение всей своей жизни он делал, манившую его мечту об уединённости афонских пустыножителей. Эта, основная черта его духа навсегда осталась неизменной, даже и в то время, когда он посвятил себя реорганизации церкви в Сербии, которая была весьма расстроена благодаря тяжелым и несчастным обстоятельствам в самом государстве.

Чтобы иметь возможность получить ясную картину духовной структуры подвижника, необходимо добыть: — 1) Описание его позиции в отношении его к данному миру; 2) характеристику его интеллектуальной деятельности и 8) описание смирения, достигнутого им на пути к идеалу святости.

1) Стремление к святости обуславливается господством над всеми, природой данными, чувствами, мотивами и побуждениями. Это не означает бунт против природы, а исходную точку, точку отправления от нея. Макс Шелер не прав, утверждая, что во всяком творческом акте, первое что есть, — это негация, что это: »non fiat«. В сущности, такая позиция — позитивна, т.к. возникает из переживания „вселюбви“. У подвижника, что можно ясно наблюдать, имеется и »elan spirituel«, а не только »elan vital« (Бергсон). Отец Георгий назвал бы это: „устремленностью (или стремительностью) духа“. Христианская любовь есть выражение взлёта в направлении царства вечных ценностей. Подвижник весь преисполняется этим переживанием. Из него он черпает всю силу. „Когда напори своей узкой стязи монах воспринимает всем сердцем из любви ко Христу, вся жизнь его наполняется тихой блаженной радостью“, утверждает отец Митрофан из Хилендара. Этим он хочет подчеркнуть позитивность отношения православного монаха вообще, как к вечным, так и к преходящим жизненным ценностям. Природа для него не неприятель, в ней он соерцает знаки присутствия Творца . . . — Она ему дарует средства для осуществления непреходящих ценностей.

2) Интеллектуальная жизнь подвижника весьма жива и разнообразна. Точнее, здесь требовалось бы рассуждать о цельности характе-

ра его духовной жизни, в которой интеллектуальный момент является одним из составляющих элементов. Подвижник говорит об осознании сердцем „в сердце“, и это осознание всегда лично и целостно. Оно не только просторнее по объему, но и чисто интеллектуальное и, много шире, даже в том смысле, что требует подготовки, а по достижении своём всегда сильно влияет на мотивы воли. Природа одарила человека разумом, благодаря чему он не в состоянии перейти границы этой природы. Истина нумерального мира раскрывается через откровение. По этому, для подвижника, истина представляет собой не только предмет сознания, но и предмет веры. Она заключает в себе жизненно-формационную силу. Меру истины нужно искать в степени и в силе её влияния, а не только в разуме. „Наука дана человеку для того, чтобы он был непоколебим в добре“, говорит Феоктист Студеницкий.

С точки зрения психологической, мотивы мышления можно искать в необходимости нахождения законов поведения, как общих, так и индивидуально обусловленных. Без этого нет успехов в управлении ими. „Человек должен познать своё внутреннее состояние и, каюсь, научиться смирению“, говорит отец Георгий. Этим он удостоивается вечной Истины...

Много ранее чем психоанализ (Фрейд), православный подвижник уже знал о вытеснении, о сублимации, о либидо, о травме, о роли сновидений и подсознания... Это свое практическое знание он черпал из опытного искусства здорового и нормального человека, а не из наблюдений над всевозможными психопатами. Если бы психоанализ принял это во внимание то, несомненно бы, избег многих из своих заблуждений.

3) Смирение — является прямым следствием достижения гармоничного отношения к Богу, природе и человеку. С точки зрения психологии, смиренный монах представляет собой величину особого рода. Внешне, он служит воплощением сокрушённой скромности, которая, однако, не в силах затмить собою, всю внутреннюю высоту его воскрешённого духа.